

**MET VALLEN EN OPSTAAN ONTSTAAT NIEUW
VOEDSELSYSTEEM DAT MENSEN VERBINDT**

Burgerinitiatieven spelen sleutelrol bij voedseltransitie

Auteurs: Arnold van Kreveld en Heidi van Woudenberg

Luchtfoto van voedselbos Ketelbroek; (inzet) Wouter van Eck inspecteert olijfwilgbessen. Beeld: Voedselbos Ketelbroek

Er is een transitie nodig in het landelijk gebied. Daarover is iedereen het wel eens. Boeren lopen tegen grenzen aan. Het eenzijdige verdienmodel dat uitgaat van grootschaligheid en efficiency, de steeds strengere regels en de macht van grote afnemers; de rek is eruit. Veel boeren verleggen daarom hun koers en schakelen over op andere vormen van landbouw. Tegelijkertijd komen er burgerinitiatieven rond lokale voedselvoorziening. Met vallen en opstaan ontstaat een nieuw voedselsysteem. Een voedselsysteem dat mensen verbindt met elkaar en hun omgeving. Waar gezond voedsel wordt geproduceerd, het landschap verfraait en natuur de ruimte krijgt. Waar geld- en voedselstromen in de regio blijven.

Het heilige vuur dat aan de basis staat van echte veranderingen ontstaat niet op papier. Het komt van mensen – boeren en bevlogen burgers – die zich verenigen in burgerinitiatieven. Geert van der Veer, Wouter van Eck, Hilde Engels en Ron Kikkert zijn enkele van die bevlogen burgers die willen zorgen voor een revolutie in het landelijke gebied. Een revolutie van mensen die zelf verantwoordelijkheid nemen, die mensen verbindt met lokaal geproduceerd voedsel. En die het landschap verrijkt. 'Herenboeren zijn een deel van een volwaardig alternatief voor het huidige voedselsysteem', aldus Geert van der Veer van Herenboeren. Het is niet het enige alternatief. 'Voedselbossen zijn bijna te hip', aldus Wouter van Eck van Stichting Voedselbosbouw. 'Wij geven niet op, we werken vanuit passie en gaan waar de energie zit', legt Hilde Engels van De Fruitmotor uit. 'Gewoon doorgaan', is eveneens de les van Ron Kikkert van Landgoed Roggebotstaete.

De Fruitmotor

Hilde Engels hoeft je geen vraag te stellen. Kan je bijna geen vraag stellen, want haar enthousiaste verhaal is lastig te onderbreken. Trouwens, dat wil je ook niet, want in elke ervaring die ze deelt, zit een les. In 2016 is ze begonnen met De Fruitmotor. 'Uiteraard niet alleen. We werken in de Betuwe in de driehoek voedsel, landschap en natuur. De eerste stap was het produceren van mooie ciders en sprankels uit reststromen van fruittelers. Deze zijn hoog in de markt gezet. Met de opbrengst verduurzamen fruittelers hun bedrijf, onder meer met bloemrijke akkerranden. Binnen een jaar bleek het aantal bestuivende insecten toe te nemen van gemiddeld negen naar negentien soorten. Mooi voor de natuur en mooi voor de fruitteler, want bestuivers zijn onmisbaar voor fruit en sommige groenten, zaden en noten.'

Inmiddels is De Fruitmotor uitgegroeid tot veel meer. Met vrijwilligers, leden, donateurs, een biodiversiteitsfonds en regionale plannen. Zo wordt met het project "Gonzend Rivierenland" samen met acht gemeenten een groot regionaal plan gemaakt voor versterking van de biodiversiteit. Daarbij wordt vooral gekeken naar gebieden rondom fruittelers, omdat insecten daar als bestuiver een belangrijke functie hebben. In diverse dorpen in de Betuwe is het initiatief "Bloemrijk" gestart, zoals Bloemrijk Enspijk, waar ruim dertig vrijwilligers actief zijn om het dorp groener en bloemrijker te maken. Engels benadrukt het belang om inwoners te laten zien waar je aan werkt en welke resultaten je bereikt. Alleen dan groeit het draagvlak en enthousiasme, en kan er een beweging ontstaan die impact heeft.

Roggebotstaete

Ron Kikkert is een man van weinig woorden. Hij beheert Landgoed Roggebotstaete, een landgoed in Flevoland van 52 hectare met een voedselbos, een moestuin, een slot, tiny houses en plannen voor nieuwe gebouwen voor mentaal welzijn. Door de wijze waarop hij het landschap beheert wordt de natuur, de biodiversiteit versterkt. Zo worden bloemen ingezaaid die goed zijn voor bijen en vlinders, wordt er gefaseerd gemaaid (het zogenaamde sinusbeheer) en wordt maaisel afgevoerd om de grond te versralen. Schrale, niet te voedselrijke grond biedt ruimte aan bloemrijke graslanden en die zijn weer een thuis voor diverse insecten, vogels en zoogdieren. Ook dieren worden ingezet voor natuurvriendelijk beheer. Zo houdt een aantal koeien het riet kort, en zorgen varkens er in het eikenbos voor dat ongewenste vegetatie kort gehouden wordt.

'En de dieren zijn leuk voor de kinderen', voegt Kikkert toe. Het landgoed is tussen zonsopgang en zonsondergang vrij te bezoeken. Geld komt – naast een subsidie – vooral uit de verhuur van gebouwen, waarbij het doel is al het eten en drinken voor de gasten van eigen land te halen. Over de problemen die hij tegenkomt, zegt hij: 'De regelgeving is lastig. Zelfvoorzienende tiny houses passen niet bij de verplichting dat alle woningen in Nederland aangesloten moeten zijn op water, elektriciteit en riolering.' Ook het bestemmingplan zit hem in de weg: 'We hebben drie terpen. Op twee mag een restaurant en op de derde mag je wonen.'

Herenboeren op weg om hun weekpakket te halen. Beeld: Herenboeren Wilhelminapark

Herenboeren bieden zowel vegetarische pakketten aan, als pakketten met vlees. Beeld: Herenboeren Wilhelminapark

En juist die derde terp is het meest geschikt voor het restaurant, maar dat laat het bestemmingsplan niet toe.' Toch blijkt ook Kikkert een optimist. Over de vraag of het gaat lukken het landgoed los van subsidies te laten draaien, aarzelt hij geen seconde: 'Natuurlijk gaat dat lukken!'

Herenboeren

Naast regionale initiatieven zijn er nieuwe voedselconcepten die landelijk op meerdere plekken in de praktijk zijn gebracht en tegelijkertijd volop in ontwikkeling zijn. Voorbeelden daarvan zijn Herenboeren en voedselbossen.

Een Herenboerderij is een gemengd boerenbedrijf. 'Natuurgedreven, sociaal en cultureel verbonden en economisch gedragen', vat Geert van der Veer, oprichter van Herenboeren samen. Lokale mensen – de Herenboeren – pachten samen grond en nemen een boer in dienst om hun voedsel te produceren. Gemiddeld gaat het om 200 huishoudens en 10 tot 20 hectare grond. De Herenboeren zijn via een coöperatie samen eigenaar van hun boerderij en bepalen met elkaar en hun boer wat en hoe er wordt geproduceerd.

De kosten bestaan allereerst uit een eenmalig startbedrag (2000 euro per huishouden). Dit wordt gebruikt om de boerderij op te zetten, denk aan het zetten van hekken, het doen van grondwerk en het verbeteren van de bodem en de waterhuishouding. Naast het startbedrag kost een volledig pakket met groenten, fruit, aardappelen, eieren en vlees, circa 50 euro per maand. Voor wie vegetarisch is, bedragen de kosten zo'n 25 euro. Hiermee worden de jaarlijkse kosten betaald om de boerderij draaiende te houden, zoals

het salaris voor de boer, zaden voor de gewassen en voer voor de dieren. Van der Veer: 'Er draaien inmiddels 14 Herenboerderijen en op nog eens 35 locaties wordt gezocht naar mogelijkheden. Ook kunnen nieuwe boeren zich bij ons aanmelden.'

Herenboeren draait niet alleen om voedsel, maar richt zich ook op bodem-, natuur- en landschapsherstel. Zo wordt op de Herenboerderijen geëxperimenteerd met natuurinclusief boeren, boeren met gebruikmaking van natuurlijke processen zodat de bodem weer "barstensvol leven" komt te zitten en de natuur de kans krijgt zich te herstellen.

Voedselbossen

Een voedselbos is een door mensen ontworpen productief ecosysteem naar het voorbeeld van een natuurlijk bos. Een voedselbos kent een hoge diversiteit aan meerjarige en houtige soorten, met bijvoorbeeld appels, peren, pruimen, hazelnoten, frambozen, moerbeï en mispel. Een voedselbos is opgebouwd uit meerdere lagen en bestaat uit een rijke bosbodem, een vegetatie van bodembedekkers, klimplanten, struiken en lagere en hogere bomen.

'Voedselbossen zijn prachtig,' geeft Wouter van Eck, voorzitter van Stichting Voedselbosbouw aan, 'maar de start kan financieel lastig zijn. Er moet meteen worden geïnvesteerd, terwijl er pas vanaf het vijfde jaar enige voedselopbrengst is en er pas vanaf het tiende jaar serieuze volumes geoogst kunnen worden.' Daarom zou de overheid voedselbouseigenaren moeten helpen om die periode te overbruggen met subsidies voor biodiversiteit, CO₂-opslag of klimaat-

Een bloemenstrook bij een fruitteler, gefinancierd vanuit ciders; de fruitbomen profiteren van de bestuivers. Beeld: de Fruitmotor

Met de opbrengst van ciders uit reststromen investeert de Fruitmotor in biodiversiteit en landschap. Beeld: de Fruitmotor

adaptatie. Ook kunnen inkomsten komen uit verschillende vormen van beleving en recreatie en uit sociale projecten. Daar zit tegelijkertijd een knelpunt, want die functiecombinatie botst met de regelgeving, die gebaseerd is op een scheiding van functies. Voedselbossen kunnen beginnen op landbouwgrond, maar ook in productiebos. Er wordt niet bemest en er worden geen bestrijdingsmiddelen gebruikt. Het voedselbos is een meerjarig systeem en als het eenmaal draait zorgt het voor zichzelf. Niet voor niets noemt Van Eck zich lachend de meest luie boer van Nederland. ‘In natuurgebieden is natuur behang geworden en in landbouwgebieden is de natuur vogelvrij. Maar in een voedselbos is de natuur partner. Het is een feest van leven, terwijl we er tegelijkertijd voedsel produceren’.

Hoe ziet ons voedselsysteem er in 2050 uit?

Daartoe uitgedaagd willen Van der Veer en Van Eck vooruitdenken. Van der Veer: ‘Herenboeren beweegt zich van een manier om voedsel te produceren naar een maatschappelijke beweging. Stap voor stap dragen we bij aan een transitie van de manier waarop we met voedsel omgaan, een transitie naar een fraaiër landschap en een transitie van gebondenheid met de omgeving en elkaar. Als we zouden doorgroeien tot 35.000 bedrijven van elk 20 hectare kunnen we alle Nederlanders verbinden met hun voedsel. Dat kost 700.000 hectare, nog geen derde van het Nederlandse buitengebied.’ Van Eck heeft een vergelijkbare droom, al heeft hij net iets meer grond in gedachten: ‘Stel dat we 40 procent van het Nederlandse landbouwgebied omzetten in voedselbossen, dan lossen we veel problemen op. Voedselbossen zijn perfecte buffers tussen

natuurgebieden en intensievere landbouwgebieden. Ze zijn goed voor de natuur, de bodem herstelt, er wordt CO₂ opgeslagen en ons dieet wordt veelzijdiger.’

Sleutelrol burgers

Via burgerinitiatieven zoals de beschreven voorbeelden, spelen burgers een sleutelrol bij de voedseltransitie. Met hun voedselaankopen hebben burgers heel direct invloed op wat er geproduceerd wordt en hoe het geproduceerd wordt. Met lokale voedselinitiatieven wordt de verbinding tussen producent en consument hersteld en ontstaat een basis om de huidige *race to the bottom* (veel voedsel produceren tegen lage kosten) te doorbreken. Met een kortere voedselketen zijn consument en producent sterker verbonden. Weten waar en hoe je voedsel geproduceerd wordt, draagt bij aan waardering voor duurzaam geproduceerde, gezonde voeding. En dat vergroot de bereidheid om een eerlijke prijs te betalen aan de boer. Dit geeft de boer ruimte om te investeren in een duurzame en gezonde manier van produceren. Zo wordt voedsel produceren een *climb to the top*.

Gemeenten en andere overheden kunnen helpen door nieuwe duurzame voedselinitiatieven te ondersteunen. Dat vergt soms wat creativiteit, maar dat is het dubbel en dwars waard. Met dergelijke initiatieven worden immers allerlei zaken gerealiseerd die in omgevingsvisies zijn vastgelegd. Hoe mooi is het dat gepassioneerde boeren en burgers zoals de Hildes, Ronnen, Geerten en Wouters van deze wereld het voortouwen nemen in de transitie naar een nieuw, duurzaam voedselsysteem.